

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

---

153. SZ.

ERDÉLY NEMZETISÉGI KÉRDÉSEI

ÍRTA

BALOGH ARTUR

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA
KOLOZSVÁR, 1943

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

---

153. SZ.

**ERDÉLY
NEMZETISÉGI KÉRDÉSEI**

ÍRTA

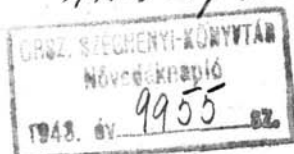
BALOGH ARTUR

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA
KOLOZSVÁR, 1943

Különlenyomat
az EME Désen, 1942. október hó 18 - 20. napján tartott
tizenhetedik vándorgyűlésének Emlékkönyvéből.

11. 213/153

Erdély nemzetiségi kérdései

A XV. század végén, Mátyás király uralkodása után, Magyarország lakosságának 85 százaléka magyar, a XVIII. század elején a török pusztítás következtében csak 45 százalék és a XVIII. század végén a II. József alatt véghezvitt népszámlálás szerint 42 százalék magyar van. A magyarság e megcsökkenésének oka részint az, hogy a török korban kipusztult magyarság helyét az önként betelepülő idegen nemzetiségek foglalták el, részint pedig az, hogy a Habsburgok a magyar nemzeti fejlődés megakasztására idegen nemzetiségeket, németeket, szerbeket telepítettek be. A románok a XI. századtól kezdene bejönni. Mohács után Erdély lakosságának 25 százaléka román, a XVIII. század elején már 48, ennek végén pedig 60 százalékot tett ki Erdély lakosságában a románság. Bevándorlásuk egészen a XIX. század elejéig tartott. Erre főleg a román vajdák kegyetlen bánásmódja készítette őket. Elnézték bejövételüket, sőt szívesen fogadták őket, mert a magyar parasztság kipusztult és a bejövők a magyaroknál szívesebben vállalták a jobbágyi terheket.

Az erdélyi románság nemzeti öntudatának felébredésére két körülmény hatott közre. Hogy nagy műveletlenségükből kiemeljék őket, az erdélyi fejedelemség megalakulása után csakhamar megindult protestáns hitre való térítésük munkája; még erősebb lendületet vett ez Bethlen Gábor és a két Rákóczi alatt. Az erdélyi fejedelmek költségén jelentek meg az első román nyelvű könyvek, bibliafordítások, a román nyelv helyet nyer az istentiszteletben. Ez indította meg a románnyelvű irodalmat és művelődést. A másik körülmény nemzeti öntudatuk felébresztésére az volt, hogy 1691-ben Erdély a Habsburg-ház birtokába kerülve, I. Lipót alatt a románoknak több mint fele áttért a katolikus hitre. Ezzel leomlott a válaszfal, amely eddig a vallásnál fogva fennállott magyarok és románok között. A Rómával való érintkezés hozzájárult a dáko-román elmélet kifejlődéséhez, amelynek alaptalansága ki van mutatva. Klein Innocentius fogaras-balázsfalvi ortodox püspök 1720-i felségfolyamodványával kezdődik politikai megmozdulásuk, amelynek további fő állomásai az 1791-ki Supplex libellus valachorum és az 1848-i balázsfalvi gyűlés. Teljes politikai egyenjogúsítást és negyedik nemzetül való elismerést követelnek.

A román irredentizmus kifejlődésére a két oláh fejedelemségnek 1859-ben bekövetkezett egyesülése adta meg a döntő lökést. Bratiano Ion már Kossuth emigrációs tárgyalásai során kijelentette egyesülési kívánságukat, 1867-től pedig az egész román politikai élet a román

nemzeti egységet szolgálja. Külföldi propagandájuk már a múlt század közepétől megindul; ez ellen úgyszólván semmit sem tettünk, holott az elnyomatásukról terjesztett hírek merőben valótlanak. Ha el lettek volna nyomva, nem szaporodhattak volna el annyira és nem lehetett volna magasabb kultúrájuk, mint volt a romániai románoknak.

A magyar politikai gondolkodás a nemzetiségi kérdésben mutat ugyan eltéréseket, de legkiválóbb képviselői, Széchenyi, Deák, Eötvös egyaránt ellenségei a beolvasztásnak. Sőt Kossuth 1851-i alkotmánytervezetében odáig megy, hogy minden község és megye maga határozza meg hivatalos nyelvét a közigazgatásban, oktatásban, a nemzetőrség nyelve is ehhez képest megyénként változó legyen. Szabadság, egyenlőség, testvériség, e szavakban látja a megoldást. A reform-korszak sem abban hibázott, hogy hivatalos nyelvvé a magyart tette, mert ha a latin nyelvet, mint anakronizmust el kellett hagyni, hivatalos nyelv csak a magyar lehetett. Hiba az volt, hogy a nemzetiségek nyelvi igényeiről nem gondoskodtak.

Első nemzetiségi törvényünket, amely azonban a közbejött események folytán nem léphetett életbe, az 1848-i szegedi országgyűlés alkotta meg. El szerint a nemzetiségi nyelv érvényesül a nemzetiségi többségű községekben, megyékben, iskolákban és a nemzetőrségnél is. Alapvető törvényünk máig az 1868. évi 44. törvénycikk, Deák Ferenc műve. A törvény alapelve az, hogy az összes honpolgárok egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan és egységes magyar nemzetet, amelynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja. A rendi korban is a *natio Hungarica* a magyar nemesi nemzetet jelentette, amelybe minden nemzetiségű nemes beletartozott, amivel szemben a *gens Hungarica* a magyar nemzetiségűeket jelentette. A 68-as törvény szerint tehát a magyarság nem egyedül államalkotó, hanem mellette az összes nem magyar anyanyelvű hazai népek is. Ez a törvény mindenkinek megadja a jogot, hogy hivatalos érintkezésben anyanyelvét használhassa és liberális felfogásával az első egész Európában. Ezt a törvény tárgyalásakor a nemzetiségi képviselők nem voltak hajlandók elismerni, nem elégedtek meg azzal, hogy a törvény a hivatalos érintkezésben nyelvi jogokat ad és biztosítja a nemzetiségeknek a saját nyelvükön való művelődést is. Ők azt kívánták, hogy a magyar, román és a többiek egyenjogú nemzetiségek legyenek és ezeket korporatív jogok illessék meg. Ezt nem lehetett elfogadni, mert végeredményben az állam felbomlására vezetett volna. Ha később a magyar közvéleményben mindinkább az a felfogás foglalt helyet, hogy a törvényt nem lehet végrehajtani, ennek kizárólag a nemzetiségek magatartása volt az oka. Általában azonban, ami különösen a románok helyzetét illeti, meg kell állapítani, hogy a panaszra egyáltalában nem volt okuk. Teljes egyházi és iskolai autonómiájuk volt, a románok az államigazgatás minden ágában helyet foglaltak, iskoláik részére még 1914-ben is közel 1 millió korona államsegélyt kaptak, ebben az egy évben többet, mint amennyit a magyar iskolák kaptak a román megszállás egész ideje alatt. Ha ehhez hozzávesszük, hogy Erdélyben a földbirtok 58 százaléka román kisbirtokosé volt és 1907-

tól 1912-ig, vagyis 5 év alatt 100 millió korona értékben ment át földbirtok magyar kézből románba, akkor elnyomatásukat csak az hirdetheti, aki azért nincsen megelégedve, mert nem akar megelégedett lenni és aki nemzetiségét az élet minden vonatkozásában, tehát a magyar állam megbontásával, akarja érvényesíteni.

Jegyezzük meg a 68-as törvényre, hogy ennek a törvénynek szabadelvű szelleme igazában akkor tűnik ki, ha rendelkezéseit az első világháború utáni kisebbségvédelemmel összehasonlítjuk. A kisebbségvédelmi szerződések sokkal kevésbé védték a kisebbségeknek elnevezett nemzetiségeket és tették ezt főleg azért, hogy tárgértelmű rendelkezéseket foglaltak magukban, amelyeket az államok könnyen kijátszhattak.

Napjainkban sok szó esik a szentistváni állameszméről, szentistváni gondolatról. Mi ennek voltaképpen az értelme és hogyan használhatjuk ezt a gondolatot mai életünkben? Nem is kell mondanunk, hogy alaposan tévednénk, ha a Szent Istvánnak tulajdonított mondásban az egynyelvű és erkölcsű ország gyöngeségéről és tevékenységéről valami nemzetiségi politikát keresnénk. Ilyen jellege annak nem lehet, minthogy abban a korban a nemzetiség ismeretlen valami volt. Az a mondás a keresztény erkölcs által diktált felebaráti szeretet alapján kívánja a jó bánásmódot a vendégnépek, a hospesek számára, amelyeket nem akartak beolvasztani a magyarságba, hanem meghagyták belső berendezéseiket, kisebb-nagyobb fokú katonai, közigazgatási, igazságszolgáltatási autonómiát engedtek nekik, de vezetőiket szorosan alárendelték a központi hatalomnak. Ma ez a szentistváni állameszme, gondolat azt kell, hogy jelentse, hogyan kell különböző származású, nyelvű embereket politikai egységbe foglalni az igazság, türelem, megértés jegyében, érvényesítve a Széchenyi-féle erkölcsi elvet: ne tégy másnak sem olyat, amit nem kívántál magadnak. A magyar állam ma sem törekedhetik a nemzetiségek megsemmisítésére, de amint a vendégnépek felett erős központi hatalom állt, a magyar állameszme kell, hogy határt szabjon minden nemzetiségi megnyilvánulásnak. Az állam magyar állam, azt a magyarok alapították és tartották fenn annyi veszély között. A nem magyar anyanyelvű népek nem hódítás alapján foglalnak helyet közöttünk, hanem a magyarok vendégszeretete következtében.

Nemzetiségi politikánknak a jövőben is csak a kifejtett értelemben vett szentistváni gondolat lehet az alapja és kiindulási pontja. A német, a francia, az olasz nemzet elfogadhatja azt, hogy állam és nemzet egy, vagyis az államot egyetlen nemzetiség tölti ki, az állami határok és a népi határok összeesnek. Mi nem fogadhatjuk el, mert ez a nem magyar népek asszimilációját vagy disszimilációját feltételezné. A mi feladatunk csak az lehet, hogy a történeti, földrajzi, gazdasági, kulturális erők által sorsközösségbe hozott, egymásra utalt népek mindenike kifejthesse népi sajátosságait az állami egység és az állam magyar jellege megtartásának határáig.

Míg a trianoni Magyarországon a nem magyar anyanyelvűek a lakosságnak csak 8 százalékát tették ki, ma a második bécsi döntés

és a Délvidék visszacsatolása után 25.5 százalék a nemzetiség, a visszacsatolt erdélyi és keleti részben pedig a románság a népességnek majdnem felét, 48.7 százalékát teszi ki. A nemzetiségi kérdésnek tehát főleg Erdélyben van jelentősége. A magyar Erdély nemcsak a múltban volt az anyaországi magyarság fennmaradásának is záloga, ez a jelenben is így van és a jövőben is így lesz.

Állapítsuk meg mindenekelőtt alapelveként, hogy a nemzetiségekkel való normális viszony erős Magyarországot kíván. Erős Magyarországot, amely a jogegyenlőséget, egyenlő elbánást nemzetiségi tekintetben is megvalósítja, tehát nyelvi téren is megad az állam egységének és magyar jellemének megóvása mellett minden megadhatót vállalási, művelődési, közigazgatási vonatkozásban, de viszont feltétlen lojalitást követel s a nemzetiségi szabadságokat csak az egyéneknek adhatja, nem a nemzetiségeknek mint politikai korporációknak. Egy erős Magyarország tudata egyfelől féken tartja a nemzetiségi aspirációkat, másfelől kizárja azt, hogy külállamok, amelyeknek itt fajtestvéreik vannak, államellenes magatartásra ösztönözzék az itteni nemzetiségeket. A nemzetiségek lojalitása nem kívánja, hogy ők nemzetiségükről lemondjanak. Mi azt nem úgy értelmezzük, mint tették az ú. n. utódállamok, amelyek a lojalitás címén azt kívánták, hogy a kisebbségek olvadjanak bele a többségbe. A helyes felfogást jól fejezi ki a magyarországi németeknél már közhasználatba átment deutsch-ungar, német-magyar szóhasználat. Azt jelenti ez, hogy az illető német származása, anyanyelve mellett is ezt az országot vallja hazájának, a magyar sorközösségbe tartozik s ennek az államnak fenntartásában szolidáris a magyarsággal.

A helyes nemzetiségi politika általános irányelvei sorában nem kevésbé fontos azoknak a követelményeknek hangsúlyozása, amelyek a közigazgatás tekintetében felmerülnek. A közigazgatásnak általános kellékein kívül (jogszerűség, az ügyeknek formálizmustól lehetőleg mentes, gyors elintézése) nemzetiségi szempontból különös követelményeknek kell megfelelnie. A törvények, rendeletek végrehajtására hivatott alsófokú közigazgatási szerveknek csak a jogszabályok egyöntetű, részrehajlatlan végrehajtása lehet a feladata. Ne politizáljanak, mert a nemzetiségi politika a törvényhozásnak és a kormánynak feladata. Nemzetiségi vidékre olyan közigazgatási tisztviselő kell, aki a magyar állameszme érdekeinek képviselőjére teljesen alkalmas korrektségénél, tudásánál, részrehajlatlanságánál, tapintatosságánál fogva. A legnagyobb hiba volna akár az alkalmazó hatóság, akár az alkalmazott részéről a nemzetiségi vidéken való alkalmazást büntetésszerűnek tekinteni. Fő követelménynek kell tekintenünk a nemzetiségi vidéken alkalmazottra nézve a nemzetiségi nyelv tudását is. A közigazgatási szervekre egyáltalában nagy figyelemmel kell lenni, mert a közigazgatás hiányai nemzetiségi vidékeken mutatkoznak meg leginkább és ezek a nemzetiségek előtt az állami tekintély leszállítására alkalmasak. Az államérdek ugyan a községi, megyei választási rendszer mellett is biztosítható a kijelölési jog gyakorlásával, az államérdeket azonban a kinevezési rendszer mindenesetre hatékonyabban biztosítja.

Hasznos intézkedés lenne a minisztériumokban nemzetpolitikai osztályok létesítése, amelyek az ilyen vonatkozású kérdésekben megfelelő helyszíni tanulmányozás alapján is állást foglalnának.

Ezen általános irányelvek után áttérve Erdély nemzetiségi kérdésére, az e téren mutatkozó főbb tennivalókat a következőkben jelezhetjük meg.

1. Az erdélyi görög keleti vallású magyarok részére külön egyházi autonómia, magyar görög keleti püspökség volna létesítendő, nehogy elrománosító törekvéseknek legyenek kitéve a görög keleti román egyházi főhatóságok részéről. A görög katolikus vallású magyarok egyházi életében pedig a magyar nyelv használata érvényesítendő. Nem lehet belátni, miért ne lehetne ez így akkor, amikor a községi és törvényhatósági életben jegyzőkönyvi nyelv az is, amelyet a bizottsági tagok egyötöde kíván.

2. A román felekezeti iskolák a múltban a román nemzetiségi törekvéseknek fő fészkei voltak. E szempontból megszüntetendők lennének. De mivel ez a magyar felekezeti iskolák fenntartása mellett kivételes, egyenlőtlen elbánást jelentő intézkedés lenne és mivel tiszta román vidéken az állami iskola az erőszakos magyarosítás benyomását kelti, a román felekezeti iskolák megszüntetésére nem lehet gondolni, felügyeletük és ellenőrzésük azonban szigorú legyen, ugyanúgy a tanítóképzés is. Államsegélyben részesítésüknek is lojális magatartásuk legyen a fő feltétele.

Egyébiránt a román felekezeti iskolákkal szemben való bánásmódnak a körülményekhez kell igazodnia. Az iskolák szabadságának mértéke is csak attól függhet, hogy a románság minő magatartást tanúsít a magyar állammal szemben. Ha a szükség úgy kívánja, szó lehet a román felekezeti iskolákra nézve az engedélyezési rendszer behozataláról (amint ezt a románok a megszállás alatt a magyar felekezeti iskolákra nézve Anghelescu 1925. évi magánoktatási törvényével megvalósították), sőt szó lehet a román felekezeti iskolák megszüntetéséről is.

Az állami és magyar felekezeti iskolákban, főleg az elemi iskolákban, fontos a tanszemélyzetnek megfelelő javadalmazása, hogy a tanító gondtalanul ne csak az ismeretek megszerzésének, hanem a nemzeti érzés terjesztésének is eszköze lehessen. Megegyezést kellene létesíteni az állam és a magyar felekezetek közt az elemi iskolák tekintetében, mert a románok sok helyen létesítettek állami népiskolákat a felekezetiellen, amelyekre nincsen szükség.

Ismeretes az a nagy ellenszenv, amellyel különösen a románság fogadta 1879-ben a nem magyar tanítási nyelvű iskolákba a magyar nyelvnek kötelező tantárgyként való tanítását (1879. évi évi XVIII. törvénycikk). A törvény természetesen a tanítóktól megköveteli, hogy a magyar nyelvet oly mértékben bírják, hogy azt tanítani képesek legyenek, de 28 évvel a törvény életbelépése után is még mindig nagyszámú és pedig 1447 olyan nemzetiségű tannyelvű iskola volt, amelyekben a magyar nyelvet a tanító magyarul nem tudása miatt

nem lehetett tanítani. Az akkori magyarországi román egyházak fejei az uralkodóhoz fordultak, kérve őt, hogy a meghozandó törvényt ne szentesítse, mert az nyelvüknek és nemzetiségüknek megtámadása. A törvényben csak magyarosító törekvést láttak, holott az államnyelv tudása minden állampolgárnak érdeke. A tapasztalat azt bizonyította, hogy az iskoláknak magyarosító hatása alig lehet, ha a magyar nyelv tudását a család, a társadalom nem támogatja. Az 1879-i törvény csak a magyar nyelvnek tantárgyként való tanítását követeli meg, a nemzetiségi tannyelvet nem érinti. Az Apponyi-féle törvény is (1907. évi XXVII. törvénycikk) fenntartja ez utóbbit, csak a magyar nyelvnek oly mértékben való tanítását írja elő, hogy a tanulók gondolataikat a negyedik elemi osztály elvégzése után magyarul szóban és írásban ki tudják fejezni. Ha ezt a románok még inkább nemzetiségük megtámadásának tekintették, mit szóljunk ahhoz, hogy a román magánoktatási törvény az ú. n. nemzeti tantárgyaknak, három, illetőleg négy tantárgynak tanításában egyszerűen elkobozta a magyar tanítási nyelvet és a románnal helyettesítette. Semmi okunk nincsen arra, hogy a magyar nyelv tanítására vonatkozó jogszabályainkon változtassunk.

3. A gazdasági politikának általában a nemzetpolitikai szempontokat kell érvényre juttatni. Már az első világháború előtt az volt a helyzet, hogy az ország népességének több mint fele magyar volt, a birtokosok sorában azonban csak 41 százalékot tettek a magyarok. Erdélyben a románnak és szásznak több birtoka volt, mint amennyi számarányánál fogva megillette volna, a magyarnak kevesebb. Földhöz kell tehát juttatni és támogatni a magyarokat ott, ahol a magyarságukra szükség van, vagyis a földbirtok megosztását a magyar parasztság javára helyesbíteni kell. Vegyes lakosságú vidékeken szükséges a birtokforgalom közigazgatási ellenőrzése. A magyarság javára előnyös birtokmegosztás szolgálatába kell állítani a pénzügyi intézeteket. Ismeretes, hogy már az első világháború előtt milyen szolgálatokat tettek a román pénzügyi intézetek a románságnak, amit a magyar pénzügyi intézetekről sem az akkori időkre, sem a román megszállás idejére nem lehet elmondani. A nemzeti irányú birtokpolitikának követelménye továbbá a fennálló jogi akadályok elhárítása, ahová főleg a telekkönyvek rendezése tartozik, valamint a legelő- és erdőközösségek helyes rendezése. A visszatért erdélyi részen hatalmas, 358 ezer holdnyi vagyonnal rendelkezik a románság a naszódi volt határezredek erdőbirtokaival. Ezt a vagyont a magyar állam juttatta neki és kizárólag román közművelődési és gazdasági célokat szolgál. Hasonló, de sokkal kisebb, csak 62.500 holdnyi erdő- és legelőbirtoka van a csíkmegyei volt határőrsaládok leszármazóinak. Ez a Csíkmegyei Magánjavak néven ismert vagyonszövetség. Szükséges volna, hogy ennek két év óta vajudó ügyét a kormány végre intézze el és pedig a vagyonszövetség soha kétségbe nem vont önkormányzatának elismerésével; ezt az eddig tett ideiglenes intézkedések, sajnos, egyáltalában nem vették figyelembe.

4. Az erdélyi magyarság túlnyomó része nem a magyar nyelv-

határ felé, hanem Erdély keleti és délkeleti részében helyezkedik el. A székelység ugyanis hegyei közt kevésbé volt a török-tatár dúlásoknak kitéve, mint az Erdély közepén levő magyarság. Már az első világháború előtt kísérlet történt a románok által elválasztott magyar vidékek összekapcsolására, de ez jórészt nem járt kellő eredménnyel. Helyes telepítési politika célja a magyarságnak földhöz juttatása a nemzetiségileg exponált vidékeken. De ennek nem szabad a magyarságtól teljesen elkülönített vidéken történnie. A földrajzi és néprajzi helyzetnek, valamint a talajviszonyoknak egyaránt megfelelőeknek kell lenni. Ezt a tevékenységet megkönnyíti az, hogy az Alföldhöz csatlakozó magyarság és a székelység közt a Mezőségen, a Körös és Szamos völgyén át a magyar falvaknak egész sora van. A külföldön még mindig nagy számban élő magyarok Erdélybe telepítése is hatékony eszköz lenne az itteni magyarság erősítésére.

5. Iparvállalatok létesítése a gazdasági és természeti feltételek mellett a nemzetiségileg fontos helyeken szintén hatékony eszköze lenne a magyarság megerősítésének, mivel az ipar kis területen sok embernek ad megélhetést. Példa erre, hogy a Zsil-völgyében az ottani bányák kiaknázására még az első világháború előtt sok magyar munkás telepedett meg még az Alföldről is és néhány községben a magyarság többségre is jutott. Az iparosítást azonban ki kell egészíteni a magyarság szempontjából megfelelő közlekedési hálózat megteremtésével. E részben a múltban Erdélyben súlyos hibák történtek, amennyiben a vasútvonalakat igen sok esetben nem a magyar nyelvterülethez tartozó vidékeken át vezették; ezt még vasútépítési más szempontok sem indokolták.

6. Fontos a magyar városok fejlesztése, mert ezeknek természetes asszimiláló képessége van, amint ez Kolozsvár, Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Dés esetében kimutatható. A magyar városok e tekintetben felülmúlták a szász városokat, így Nagyszeben, Brassót, amelyekben számottevő románság van. Természetesen nem beszélünk a magyar városoknak a román megszállás alatti népi képéről. A románoknak egyik főtürekvése volt a magyar városok elrománosítása; ezt elsősorban román hivatalnokokkal és a vidéki románság becsődítésével akarták elérni.

7. De hasonlóképpen fontos a falusi magyar társadalom egyöntetű megszervezése is; ennek a pap, a tanító és a jegyző lehet a fő eszközlője. Ez kulturális és gazdasági szempontból egyaránt meg kell, hogy történjék.

8. A katonai igazgatás is a helyes nemzetiségi politika szolgálatába állítandó. Nemzetiségi, főleg román vidékekről sorozott katonák magyar vidékekre, magyar vidékekről sorozott katonák nemzetiségi vidékekre helyezendők. A magyar nyelvtanulás által az illetőknek a magyar műveltség részére való megnyerését lehet előmozdítani s a kölcsönös megismerkedés a nemzetiségi türelem, megértés kifejlesztésére alkalmas. E nélkül a türelem nélkül, amelyet az állam és a társadalom részéről egyaránt meg kell kívánnunk, a bármily helyes, nagylelkű rendszabályozás sem érhet célt. Gondolnunk kell arra, hogy

a vallási üldözések is csak akkor értek véget, amikor utat tört magának végre az a felfogás, hogy mások vallása is éppen olyan természetes megnyilatkozása a léleknek, mint a saját vallásunk, ennél fogva nem üldözést, hanem megbecsülést, türelmes szellemet érdemel.

9. Külügyi politikánknak biztosítania kell a magyar állam tiszteletét és megbecsülését azon államok részéről, amelyeknek nálunk fajrokonai vannak. Ezeknek a mostani háború utáni magatartására mindenesetre az lesz döntő, hogy minő lesz hatalmi helyzetük a jövőben. Egy területben, népességben meg nem duzzadt Románia, Szerbia nem igen fogja a magyarországi nemzetiségi viszonyokra számottevően érezhetőleg azt a politikát folytatni, amelyet folytatott az első világháborúig a magyarországi románok, szerbek irredentizmusának ápolásával. Azt sem szabad felednünk, hogy amennyiben ezeknek a szomszédoknak a külföld megtévesztésére annyi sikerrel folytatott sajtó útján való hadjárata újból kezdődnek, ezt nem szabad azzal a semmibevevéssel fogadnunk, mint tettük ezt a multban. Ha nem így jártunk volna el, bízva a fennállott monarchia erejében (ámbar éppen nemzetiségi téren az uralkodóházra sem számíthattunk!), Trianon alig lett volna olyan gyászos ránk nézve, amilyen lett teljes elhagyatottságunkban. Volt idő, amikor Ausztriát európai szükségességnek mondták, viszont a világháborúban felosztását látták szükségesnek. Az osztrákok azonban még a német birodalommal való egyesülésük előtt, megtették azt, amivel mi máig is adósok vagyunk a világ közvéleménye előtt, kimutatták, hogy az osztrák állam példaadóan mindent megtett nemzetiségeinek kielégítésére, nem az ő hibája volt, ha nem lehetett kielégíteni azokat, akik nem akartak kielégítettek lenni, hanem el akartak szakadni.

Meg kell jegyeznünk, hogy a fentiekben az erdélyi magyarság megerősítésére nézve tett javaslatok megvalósítása csak a mult mulasztásainak helyrehozását eszközölné. Nemzetiségi politikánk ugyanis a multban nemcsak abban hibázott, hogy valójában ilyenről nem is lehetett beszélni, mert amit e téren kormányaink tettek, csak a napi politika szerint igazodott, mondhatjuk, tüneti kezelés volt. Hibáztunk abban is, hogy a nemzetiségi kérdést általában csak nyelvi kérdésnek tekintettük, holott nem szükséges magyarázni, hogy az mennyire gazdasági kérdés is. A porosz kisajátította a lengyel birtokokat és azokra német telepéseket vitt. Itt volt a nyakunkon a megszállás alatt a román agrárreform, az iparvállalatok nacionalizálása. Mi ellenben a békeidőben úgyszólván semmit sem tettünk az erdélyi magyarág gazdasági megerősítése érdekében.

A vázlatosan előadottakból is kitűnik, hogy minden államigazgatási ágnak, minden ügykörnek megvan a maga nemzetpolitikai és nemzetiségi politikai oldala. Az itt érvényesítendő alapelvek egyike az, hogy ez az állam magyar állam, abban a magyar állameszmét semmi bántódás nem érheti, a másik alapelv pedig az, hogy ebben az államban nemcsak a magyar anyanyelvűek az államalkotók, hanem a más nemzetiségűek is és a más nemzetiséghez tartozás nem jelent kisebb jogot a nemzetiségi nyelv, a saját nyelvű műveltség, általában

a nemzetiségi sajátságok kifejtésére sem mindaddig, amíg ezek a magyar állameszmével nem kerülnek ellenkezésbe.

Deák Ferenc 1868-ban azt mondta: Ha a nemzetiségeket meg akarjuk nyerni, ennek nem az az útja, hogy őket mindenáron megmagyarosítsuk, hanem az, hogy velők a magyar viszonyokat megkedveltessük. Megsemmisíteni őket nem lehet, ellenségeinkké tenni, nem áll érdekünkben. — Valóban nem lehet azt mondani, hogy Magyarország a nemzetiségekkel, a nem magyar anyanyelvűekkel szemben nem viselkedett volna humánusan, megértően. Ennek ellenkezője történetünk egész folyamán kimutatható. De épúgy letagadhatatlan az a tény is, hogy nemzetiségeink épen nem viselkedtek úgy, amint a magyar állam e humánus, megértő politikája folytán viselkedniök kellett volna és ebben az illojális, egyenesen államellenes viselkedésben épen a hazai románok jártak elől. Elnyomatásukról panaszkodtak, pedig mi nem alapítottunk anyagi megsemmisítésükre agrárreformot, iparvállalatok nacionalizálását, nem csináltunk kulturális tönkretételre kultúrzónát és nem igyekeztünk lehetetlenné tenni felekezeti iskoláikat, hiszen az első világháború előtti Erdélyben az elemi iskolának majdnem fele görög katolikus és görög keleti felekezeti elemi iskola volt. A magyar állam tehát nem mulasztott el semmit, hogy velők a hazai viszonyokat Deák tétele szerint megkedveltesse. Ez mégsem sikerült. Ez azonban nem szolgálhat alapul arra, hogy a múltban követett útról már most letérjünk. Az egyik vezető erdélyi román politikus, Vlád Aurél 1932-ben egy választói gyűlésen így nyilatkozott: Senki sem tagadhatja, hogy a magyar uralom alatt boldog és szabad életet élünk és csak most láthatjuk, hogy az akkori időkért nem igen panaszkodhatunk. — Nagyon kíváncsós volna, hogy az erdélyi románság vezetői közt mennyi hasonló belátású legyen és egyetlen egy se legyen olyan, akinek jövőbeli magatartására nézve a huszonkétéves román uralom emléke lenne határozó. Az állam iránt tartozó hűségről való megfélemezés első sorban magára a románságra nézve lenne felette káros következzel járó. Nem szabad ugyanis, amint ez a múltban történt, abba a hibába esnünk, hogy ne legyen következetes magatartásunk, határozott vonalú politikánk ebben a kérdésben, tehát mindenekeelőtt a meg nem engedhető nemzetiségi megmozdulások fékentartására. A legnagyobb hiba volna egyszer az uralmi, máskor a megegyezési politikát követni, amint ezt a múltban a változó kormányok tették. Mentségük csak az lehet, hogy nem volt teljesen szabad kezük, mert az alkotmányosság helyreállítása után sem szűnt meg Bécsnek az a törekvése, amellyel a magyar nemzeti állam kiépítésének útjába akadályként a nemzetiségeket is odaállította.

Kétségtelen, hogy nemcsak a mai, hanem a kiegészülő Magyarországon is a nemzetiségi kérdésnek román vonatkozásai a legfontosabbak a hazai románság nagy számánál, a múlt tapasztalatainál és annál fogva, hogy az itteni románok bár csak rövid időre (mert a történelem logikája mégsem enged meg hosszabb időre helyzeteket, amelyeket a pusztá tényen kívül semmi sem indokol) mondom, bár csak rövid időre, de mégis birtokában voltak az emberi életről alkotott

egész felfogásuk saját külön állami hatalommal való megvalósításának. Sajnálatos és a románság érdeke ellen volna, ha nem látnák be, hogy ha már a történelem ide helyezte őket, ha befogadtuk őket erre a földre és a velök szemben tanúsított jóindulatú elbánás következtében művelődési és gazdasági téren — igen gyakran a magyarság rovására — zavartalanul fejlődhettek, sajnálatos volna, mondom, ha nem látnák be, hogy ezt a földet valóban hazájuknak kell tekinteniök és boldogulásukat ettől a hazától kell várniok, elutasítva minden hiú ábrándkép kergetését. A románoknak tudniok kell, hogy nem képeznek kisebbséget olyan értelemben, ahogyan a román uralom ezt a helyzetet a magyarokkal szemben felfogta. Tudniok kell, hogy helyzetüket, művelődési és gazdasági szabadságukat a magyar államban határozott jogszabályok biztosítják, amelyeket nem azért hoztak, hogy azok a gyakorlatban holt betűk maradjanak, kijátszassanak. De tudniok kell azt is, hogy ha az állam a szabadságjogokkal való visszaélést általában nem nézheti el, akkor ez főleg a nemzetiség tekintetében adott jogokra nézve áll és e téren a jogok mértéke és határa az állam iránti hűség és a magyarsággal való együttműködési készség és szolidaritásnak nemcsak hangoztatása, hanem tettekkel való bizonyítása is. Nemzetiségi kérdésekben az egyik oldalon a megértő szellem, a nemzetiségnek másokban is megbecsülése, a másik oldalon a minden hátsó gondolatot kizáró őszinteség, együttműködési akarat nélkül lehetetlen mindkét félre kielégítő állapot létrehozása és fenntartása. Az esetleges panaszok orvoslásának sem a kifelé-tekingetés, a segédelmek onnan várása lehet a módja, mert ez eleve diszkreditál minden nemzetiségi megmozdulást. Az e téren való teendőket is a magyar törvényhozás és kormányzat szabad elhatározása állapíthatja és valósíthatja meg.

A második bécsi döntés által az erdélyi magyarságnak csak két-harmad része tért vissza, egyharmada továbbra is román uralom alatt maradt. Rendületlenül hisszük, hogy a visszatérésnek teljesnek kell lennie, de egyelőre számolnunk kell a meglevő helyzettel. Magyarország az itteni románokkal szemben követett humánus és liberális bánásmód következtében a legteljesebb joggal elvárhatja a hasonló bánásmódot a romániai magyarokkal szemben. Ez sajnos nincsen meg. Jegyezzük meg, hogy a visszacsatolt területen körülbelül kétszer annyi a románok száma, mint a magyaroké a Romániának maradt területen. Ma sajnos, nem várhatjuk azt, hogy diplomáciai úton ugyanazt a bánásmódot tudjuk biztosítani a Romániában maradt magyaroknak, aminőben az itteni románok részesülnek. A mai helyzet azonban az igazsággal a legnagyobb mértékben ellenkezik. Ezért nem tehetünk egyebet, mint hogy a viszonyosság elvének teljes mértékben érvényt szerezünk, ami azt jelenti, hogy a magyarországi románoknak sem lehet több szabadságuk, mint amennyi a romániai magyaroknak van. Ez nem elnyomás, hanem a viszonyok által parancsolt kényszer-rendszabály. Egyébiránt a viszonyosság alapján való kezelést a békekötések után több állam közt létrejött szerződés bevezette, az tehát egyáltalában nem újítás.

Erdélyi Tudományos Füzetek

Megindította György Lajos

Szerkeszti Szabó T. Attila

Az EME kiadása

Pengő

Pengő

1. Rass Károly: Reményik Sándor —	1.20
2. Párvan Bazil: A dákok Trójában —	1.—
3. Bitay Árpád: Gyulafehérvár Erdély művelődéstörténetében —	1.—
4. Bitay Árpád: A moldvai magyarság —	1.20
5. Szokolay Béla: A nagybányai művésztelep —	1.20
6. Balogh Ernő: Kvarc az Erdélyi medence felső mediterrán gipszeiben —	1.20
7. György Lajos: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1925. év —	1.50
8. K. Sebestyén József: A brassói fekete templom Mátyás-kori címerei —	1.20
9. Karásonyi János: Új adatok és új szempontok a székelyek régi történetéhez —	1.50
10. Gál Kelemen: Brassai küzdelmek a magyartalanságok ellen —	1.50
11. Tavasz Sándor: Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése —	1.20
12. György Lajos: Két dialógus régi magyar irodalmunkban —	2.—
13. K. Sebestyén József: A Becse-Gergely nemzetség, az Apafi és a bethleni gróf Bethlen család címere —	1.50
14. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1926. év —	1.50
15. Gyárfás Elemér: A Supplex Libellus Valachorum —	1.50
16. Rónay Elemér: Kemény János fejedelem halála és nyugvóhelye —	1.50
17. György Lajos: Egy állítólagos Pancsa-tantra-származék irodalmunkban —	1.50
18. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1927. év —	2.—
19. K. Sebestyén József: A középkori nyugati műveltség legkeletibb határai —	2.—
20. Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület XVI–XIX. század kéziratos énekeskönyvei —	1.50
21. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1928. év. pótlásokkal az 1919–1928. évekről —	1.50
22. György Lajos: A francia hellénizmus hullámai az erdélyi magyar szellemi életben —	1.50
23. Kántor Lajos: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület problémái —	1.50
24. Gál Kelemen: A nemzeti nevelés román fogalmazásában —	1.50
25. Tavasz Sándor: Kierkegaard személysége és gondolkozása —	1.50
26. Papp Ferenc: Gyulai Pál id. Bethlen János gr. körében —	1.50
27. Csúry Bálint: Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról —	1.50
28. Biró Vencel: Püspökjelölés az erdélyi róm. kath. egyházmegyében —	1.50
29. Teleki Domokos gróf: A marosvásárhelyi Teleki könyvtár története —	1.50
30. Hofbauer László: A Remény című zsebkönyv története (1839–1841) —	1.50
31. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1929. év —	1.50
32. Gyulai Farkas: A Dobrentei-pályázat és a Bánk bán —	1.50
33. Rajka László: Jókai „Törökvilág Magyarországon” c. regénye —	1.50
34. Temesváry János: Hét erdélyi püspök végrendelete —	1.50
35. Biró Vencel: A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és iskola Bethlen és a Rákóczy fejedelmek idejében —	1.50
36. Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum Vadadi Hegedüs-kódexe —	1.50
37. Kántor Lajos: Hidvégi gróf Mikó Imre szózata 1856-ban az Erdélyi Múzeum és az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakítása érdekében —	1.50

38. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1930. év —	1.50
39. Balogh Arthur: A székely vallási és iskolai önkormányzat —	1.50
40. György Lajos: Eulenspiegel magyar nyomai —	2.50
41. Dömötör Sándor: A cigányok temploma —	1.50
42. Kristóf György: Báró Eötvös József utazásai Erdélyben —	2.50
43. Hofbauer László: Az Erdélyi Híradó története —	1.50
44. Kristóf György: Kazinczy és Erdély —	1.50
45. Asztalos Miklós: A székelyek őstörténete letelepülésükig —	1.50
46. Varga Béla: Az individualitás kérdése —	2.50
47. Kemény Katalin: Erdély emlékirói —	2.50
48. Dömötör Sándor: Vida György facetiái —	1.50
49. Oberding József György: A mezőgazdasági hitelkérdés rendezésére irányuló törekvések a román törvényhozásban —	1.50
50. Szabó T. Attila: Közép-Szamos-vidéki határnevek —	1.50
51. Balogh Jolán: Olasz falfestmények Gyulafehérvárt —	1.—
52. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1931. év —	1.50
53. Kántor Lajos: Magyarok a román népköltészetben —	1.50
54. György Lajos: Magyar anekdotáink Naszreddin-kapcsolatai —	1.50
55. Veress Endre: Gróf Kemény József (1795–1855) —	4.—
56. Kántor Lajos: Kölcsönhatás a magyar és román népköltészetben —	1.—
57. Tavasz Sándor: A lét és valóság —	2.—
58. Szabó T. Attila: Adatok Nagyenyed XVI–XX. századi helyneveinek ismeretéhez —	2.—
59. Imre Lajos: A falunevelés irányelvei —	2.—
60. Veress Endre: A történetíró Báthory István király —	2.50
61. Boros György: Carlyle —	1.20
62. Juhász Kálmán: Két kolozsmonostori püspök a XVI. században —	1.50
63. Biró József: A kolozsvári Bánffy-palota és tervező mestere, Johann Eberhard Blummann —	2.—
64. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1932. év —	1.50
65. Jancsó Elemér: Az irodalomtörténet-írás legújabb irányai —	1.50
66. Kántor Lajos: Erdély a világháborút tükröző román irodalomban —	1.50
67. Veress Endre: A moldvai csángók származása és neve —	2.50
68. Oberding József György: A Kolozsvári Gondoskodó Társaság —	2.—
69. Papp Ferenc: Gyulai Pál a kolozsvári ref. kollégiumban —	2.—
70. Ferenczi Miklós–Valentiny Antal: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1933. év —	2.—
71. Balogh Jolán: Márton és György kolozsvári szobrászok —	5.—
72. Kristóf György: Szabolcska Mihály Erdélyben —	2.50
73. Lakatos István: Magyaros elemek Brahms zenéjében —	1.20
74. Kristóf György: Eminescu Mihály költeményei —	1.50
75. Biró József: A bonchidai Bánffy-kastély —	2.50
76. Juhász Kálmán: Műveltségi állapotok a Temesközben a török világban —	1.20
77. Rajka László: Jókai román tárgyú novellái —	1.20
78. Venczel József: A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalom —	2.—
79. Valentiny Antal: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1934. év —	2.—

80. **Biró József:** Magyar művészet és erdélyi művészet ————— 2.—
81. **György Lajos:** Anyanyelvünk védelme ————— 1.20
82. **Grandpierre Edit:** A kolozsvári Szent Mihály-templom története ————— 2.50
83. **Balogh Ernő:** Dr. Szádeczky-Kardoss Gyula ————— 1.20
84. **Kozsca Sándor:** Históriai ének Bocskay Istvánról ————— 1.20
85. **Révész Imre:** Málnusz és Kálvin ————— 2.50
86. **Szabó T. Attila:** Zilah helynévtörténeti adatai a XIV–XX. században ————— 2.—
87. **Lakatos István:** Az új magyar műzene ————— 1.20
88. **Rass Károly:** A mi regényirodalmunk ————— 2.—
89. **Valentiny Antal:** Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1935. év ————— 1.20
90. **Monoki István:** Romániában az 1935. évben megjelent román-magyar és magyar időségi sajtótermékek címjegyzéke ————— 2.—
91. **Szabó T. Attila:** Níreg-Szásznyires település, népség-, népesedés- és helynévtörténeti viszonyai a XIII–XX. században ————— 2.50
92. **Jancsó Elemér:** Nyelv- és társadalom ————— 1.50
93. **Gyárfás Elemér:** Gyárfás Elek útnaplója 1844-ből ————— 1.50
94. **Jászay Károly:** Magyar luteránus megmozdulások Cluj-Kolozsváron 1798–1861) ————— 1.50
95. **Valentiny Antal:** Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1936. év ————— 2.—
96. **Kántor Lajos:** Czegei gróf Wass Ottília, az Erdélyi Múzeum-Egyesület nagy jótévedője ————— 2.—
97. **Szabó T. Attila:** A transylvan magyar társadalomkutatás ————— 1.20
98. **Lakatos István:** A román zene fejlődéstörténete ————— 2.—
99. **Szabó T. Attila:** Kelemen Lajos tudományos munkásságának negyven éve (1897–1937) ————— 1.20
100. **György Lajos:** Dr. Bitay Árpád életrajzi adatai és tudományos munkássága ————— 1.20
101. **Szabó T. Attila:** Dés helynevei ————— 2.—
102. **Valentiny Antal:** Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1937. év ————— 2.—
103. **Makkai Endre-Nagy Ödön:** Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez ————— 4.—
104. **Szabó T. Attila:** Bábonny története és települése (68 képpel) ————— 4.—
105. **György Lajos:** Az „Erdélyi Múzeum” története (1874–1937) ————— 2.—
106. **Fábián Béla:** Nagykend helynevei ————— 1.—
107. **Herepei János és Szabó T. Attila:** Levéltári adatok faépítészünk történetéhez. I. Fatemplomok és haranglábak ————— 2.—
108. **Szabó T. Attila:** Levéltári adatok faépítészünk történetéhez. II. Székelykapuk és fazarak ————— 1.20
109. **Kristóf György:** Az erdélyi magyar vidéki hírlapirodalom története a kiegyezésig ————— 2.—
110. **György Lajos:** Dr. Rajka László élete és tudományos munkássága ————— 1.20
111. **Lakatos István:** A muzsikusz-Ruzitskák Erdélyben ————— 1.20
112. **Valentiny Antal:** Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1938. év ————— 2.—
113. **Domokos Pál Péter:** Zemlén János kéziratos énekeskönyve (XVII. sz.) ————— 1.20
114. **Szabó T. Attila:** A kalotaszegi nagybirtokok jobbágyságának szolgáltatása és adózása (1640–1690) ————— 2.—
115. **Nagy Géza:** Geleji Katona István személyisége levelei alapján ————— 1.20
116. **Kántor Lajos:** Párhuzam az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az Astra megalkulásában és korai működésében ————— 1.50
117. **Palotay Gertrud:** Arva Bethlen Kata fonalas munkái ————— 2.—
118. **Imre Lajos:** A közművelődés mint társadalmi feladat ————— 1.—
119. **Balogh Artúr:** A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege ————— 1.20
120. **György Lajos:** A magyar nábob ————— 1.50
121. **Sebestyén József:** A Cenk-hegyi Braso-via-vár temploma ————— 1.50
122. **Valentiny Antal:** Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1939. év ————— 2.—
123. **Szabó T. Attila:** Újabb adatok és pótlások kéziratos énekeskönyveink és verses kézirataink könyvészetéhez ————— 1.50
124. **Ady László:** Magyarokpus helynevei ————— 2.—
125. **Nyárády E. Gyula:** Kolozsvár környékének mocsárvilága ————— 2.50
126. **K. Sebestyén József:** Régi székely népi eredetű műemlékeink ————— 1.80
127. **Biró Vencel:** Gr. Batthyány Ignác (1741–1798). ————— 1.—
128. **Biró Sándor:** A Tribana és a magyarországi román közvélemény ————— 4.—
129. **Fereneci István:** Régészeti megfigyelések a limes dacicus északnyugati szakaszán ————— 4.—
130. **Herepei János:** A dési református iskola XVII. és XVIII. századbeli igazgatói és tanítói ————— 2.50
131. **Palotay Gertrud:** Régi erdélyi hízmésminta-rajzok ————— 2.50
132. **Tóth Zoltán:** Iorga Miklós és a székelyek román származásának tana ————— 2.—
133. **Jákó Zsigmond:** Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának multja és feladatai ————— 2.—
134. **Entz Géza:** A csicsókerezsztúri római katolikus templom ————— 3.—
135. **Kristóf György:** Tudományos intézetek Erdélyben 1919-ig ————— 2.—
136. **Balogh Ödön:** Néprajzi jegyzetek a csüges magyarokról ————— 2.50
137. **Debreczeni László:** Szélgjegyzetek egy népművészettünkéről szóló munkához ————— 2.—
138. **Imreh Barna:** Mezőbánd helynevei ————— 3.—
139. **Mikó Imre:** A törvényhozói összeférhetetlenség ————— 2.—
140. **Biró Vencel:** Gróf Zichy Domonkos Erdélyben ————— 1.50
141. **Entz Géza:** A dési református templom ————— 2.50
142. **Tolnai Gábor:** Gróf Lázár János, a Voltaire-fordító ————— 1.—
143. **Herepei János:** Könyvészeti tanulmányok ————— 5.—
144. **Nagy Géza:** Társadalmi ellentétek a régi erdélyi református egyházban ————— 1.50
145. **Tóth Zoltán:** A román történettudomány és a székelyföldi románság kérdése ————— 2.50
146. **Kelemen Lajos:** Radnótfája története ————— 1.—
147. **Szabó T. Attila:** Dés települése és lakossága ————— 2.—
148. **Tavaszy Sándor:** A két Apafi fejedelem ————— 2.—
149. **Németh Gyula:** Körösi Csoma Sándor lelki alkata és fejlődése ————— 2.50
150. **Entz Géza:** Szolnok-Doboka középkori műemlékei ————— 3.—
151. **Makkai László:** Szolnok-Doboka megye magyarsága ————— 2.—
152. **Győrffy István:** Erdély virágtalanjai (Cryptogamae) a kutatás jövőt néző megvilágításában ————— 3.—
153. **Balogh Artúr:** Erdély nemzeti kérdései ————— 1.80

Megrendelhetők az Erdélyi Múzeum kiadóhivatalában